

УДК: 371.162

ЛЕСЯ ПОПЕРЕЧНА

м. Хмельницький, Україна

**ДЕРЖАВНА ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
У СФЕРІ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ
ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

**STATE EDUCATIONAL POLICY OF THE RUSSIAN FEDERATION
IN THE FIELD OF PRIMARY SCHOOL
TEACHERS' PROFESSIONAL DEVELOPMENT**

Здійснено комплексне дослідження професійного розвитку вчителів початкових класів Російської Федерації та України. Обґрунтовано значення професійного розвитку у цілісному педагогічному процесі. З'ясовано особливості державної освітньої політики РФ та України у сфері професійного розвитку вчителів початкових класів. Визначено основні тенденції розвитку сучасної російської початкової освіти. Сформульовано основні рекомендації щодо ефективного професійного розвитку вчителів початкових класів України на основі аналізу позитивного досвіду Російської Федерації.

Ключові слова: зарубіжний досвід, професійний розвиток вчителів початкових класів Російської Федерації та України.

Выполнено комплексное исследование профессионального развития учителей начальных классов Российской Федерации и Украины. Обосновано значение профессионального развития в целостном педагогическом процессе. Выявлены особенности государственной образовательной политики РФ и Украины в сфере профессионального развития учителей начальных классов. Определены основные тенденции развития современного российского начального образования. Сформулированы основные рекомендации относительно эффективного профессионального развития учителей младших классов Украины на основе анализа позитивного опыта Российской Федерации.

Ключевые слова: иностранный опыт, профессиональное развитие учителей начальных классов Российской Федерации и Украины.

Complex study of primary school teachers' professional development in the Russian Federation and Ukraine has been carried out. The importance of professional development in the whole educational process has been substantiated. Peculiarities of the state policy of the Russian Federation and Ukraine in the field of primary school teachers' professional development have been clarified. The main tendencies in development of modern Russian primary education have been defined. Recommendations

concerning effective Ukrainian primary school teachers' professional development on the basis of Russian positive experience analysis have been formulated.

Key words: foreign experience, primary school teachers' professional development in the Russian Federation and Ukraine.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Освіта Російської Федерації відзначається вагомими педагогічними досягненнями та розвинутою системою неперервної педагогічної освіти, у контексті якої реалізується професійний розвиток учителів загальноосвітніх шкіл, зокрема, вчителів початкових класів, а теорія та практика освіти детермінується історичним розвитком, соціальним поступом, національними традиціями і враховує особливості міжнародного освітнього простору. Це високорозвинена країна, у якій здійснюють значні капіталовкладення в розвиток системи освіти, вбачаючи в цьому забезпечення гарантії соціальної стабільності, підвищення рівня добробуту громадян і країни загалом. Головне завдання російської освітньої політики – забезпечення сучасної якості освіти на основі збереження її фундаментальності та відповідності актуальним та перспективним потребам особистості, суспільства та держави.

Виявлені провідні тенденції у сфері професійного розвитку вчителів початкових класів Російської Федерації стануть базовими положеннями для організації продуктивного професійного розвитку вчителів початкових класів у нашій країні. На нашу думку, українська освіта має повніше, швидше і точніше реагувати на виклики часу, розвивати людину, здатну жити і ефективно діяти у глобальному середовищі. «Тут є надзвичайно широкий спектр завдань – від формування відповідних світоглядних позицій, розуміння українського розвитку у контексті світових цивілізаційних процесів до відпрацювання навичок спілкування зі світом, людьми з інших країн, переймання їхнього досвіду і досягнень. Це особливо важливо в умовах, коли прогрес кожної окремої країни залежить не тільки від зусиль її громадян, але й від того, наскільки вони здатні сприймати все краще, що є в інших країнах» [2, с. 126].

Досвід Російської Федерації у галузі освіти має особливе значення для України, оскільки обидві держави об'єктивно впливають на формування соціально-етичних пріоритетів майбутнього суспільства. Всебічне вивчення та аналіз цього досвіду – важливий чинник осмислення процесів взаємодії, взаємозбагачення соціальних систем, пошуку механізмів стимулювання інтеграційних процесів, адже Україна і Росія мають спільні джерела та коріння соціально-педагогічної теорії і практичної діяльності. Кваліфікація вчителів, їх безперервна професійна підготовка та перепідготовка, професійний розвиток залишаються найважливішими факторами забезпечення якості освіти в цілому. Тому вважаємо доцільним вивчення досвіду державної політики РФ щодо професійного розвитку вчителів початкових класів та обґрунтування можливостей використання цього досвіду в освітньому просторі України, що і зумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти професійного розвитку особистості виступали предметом наукових досліджень як вітчизняних (Г. Балл, Є. Мілерян, В. Моляко, П. Перепелиця, К. Платонов, Б. Федоришин), так і зарубіжних вчених (С. Балей, Л. Бандура, Й. Лінгарт, Д. Міллер, Д. Супер). Сучасні вчені досліджують широке коло проблем, пов'язаних з формуванням особистості вчителя, розвитком його педагогічних здібностей та майстерності (В. Безрукова, В. Вакуленко, Н. Гавриш, О. Глузман, А. Деркач, І. Зязюн, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, Є. Шиянов, А. Щербаков та ін.), питаннями самоосвіти й самовиховання майбутніх вчителів, формування готовності до професійної діяльності (Є. Белозерцев, М. Боритко, В. Денисенко, Ю. Кулюткін, Л. Мітіна, В. Сирота, В. Сластьонін, Т. Шамова). Зарубіжний досвід професійного розвитку вивчали Л. Пуховська, Н. Мукан, Н. Бідюк, О. Садовець. Аналіз науково-педагогічної думки дає підстави для висновку, що проблема професійного розвитку вчителя початкових класів залишається недостатньо розробленою стосовно потреб нової педагогічної реальності.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження та теоретичне обґрунтування досвіду професійного розвитку вчителів початкових класів Російської Федерації та України, реалізація прогресивних ідей російського досвіду в освітньому просторі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що професійний розвиток майбутнього або чинного фахівця забезпечується передусім наявною в суспільстві системою професійної освіти. Функціонування цієї системи спрямоване на формування якостей, набуття кваліфікацій, необхідних для успішного виконання відповідних професійних функцій, принаймні в період працездатного віку. Крім процесу навчання, професійні компетентності (знання, уміння, навички, цінності, інші функціональні характеристики, їхня профілізація тощо) формуються шляхом залучення вчителів до відповідної практичної діяльності.

Важливою умовою соціального і особистого добробуту стає безперервний професійний розвиток людини із використанням, окрім формальної, також неформальної та інформальної освітніх частин, які оперативніше реагують на об'єктивні зміни і суб'єктивну мобільність. Основна відповідальність за безперервний професійний розвиток лягає на педагогічних і науково-педагогічних працівників, завданням яких є відтворення і збагачення кадрового потенціалу держави. Саме перед цією категорією персоналу ставлять вимоги органічного поєднання можливостей різних (формальної, неформальної та інформальної) складових системи педагогічної і науково-педагогічної освіти. Крім того, прискорення й радикалізація суспільних змін полягає в ускладненні, швидкій інформатизації всіх аспектів життєдіяльності, зростанні економічної потреби у фахівцях дослідницько-інноваційно-майстерного типу. Це вимагає розбудови цілісної системи неформальної та інформальної освіти, зокрема освіти дорослих. Таке завдання є актуальним в освіті Російської Федерації та України. У структурі професійного розвитку вчителів початкових класів обох країн є багато спільного, адже ці

країни одночасно переймають досвід зарубіжних країн, реалізуючи його у власному освітньому просторі (перехід на Болонську систему оцінювання, виховання конкурентоспроможного вчителя нової генерації, здатного змінювати власну професійну діяльність відповідно до економічного та соціального прогресу, з особливим статусом в Європейському освітньому просторі, вчителя, який буде грамотно орієнтуватися у інформаційно-технологічному просторі, а, отже, професійно розвиватися та самоудосконалюватися).

Теорія організації професійного розвитку вчителів початкових класів Російської Федерації та України збагатилася важливими ідеями про необхідність рефлексії та оцінки власного практичного досвіду, вибудови на його основі власного знання та стилю викладання, готовності вчителя навчатися протягом усього професійного життя. Вивчення оригінальних документів РФ (Закон РФ «Про освіту», програми реалізації пріоритетного національного проекту «Освіта») дозволило з'ясувати, що в Росії приймаються національні закони, у яких по-новому визначаються завдання професійного розвитку вчителів, зокрема, початкових класів. За 2010–2012 роки у Росії було організовано ряд заходів, спрямованих на професійний розвиток педагогічних кадрів: Всеросійські професійні конкурси («Вчитель року Росії», «Виховувати людину», «Серце віддаю дітям»), IV Міжнародний конгрес «Освіта без кордонів», Всеросійський телевізійний конкурс «ТЕФІ-Регіон», Всеросійський конкурс у мережі Інтернет «Премія Рунету-2010».

Як бачимо, в умовах глобалізації, гострої економічної кризи, складних соціальних та політичних умовах російська освіта продовжує розвиватися досить швидкими темпами, що є позитивним прикладом для наслідування.

У Законі Російської Федерації «Про освіту» [1, с. 17] освітянську галузь оголошено як пріоритетну та вказано, що організаційною основою державної політики РФ в галузі освіти є «Федеральна цільова програма розвитку освіти» (у ред. Федерального закону від 22.08.2004 р, № 122-ФВ).

Серед принципів державної політики в галузі освіти виділено основний принцип – вільного розвитку особистості, зокрема, вчителя початкових класів та загальна доступність освіти. Основні професійні освітні програми спрямовані на вирішення завдань послідовного підвищення професійного і загальноосвітнього рівнів, підготовку фахівців відповідної кваліфікації. Зміст освіти має забезпечувати: «...відтворення та розвиток кадрового потенціалу суспільства» [1, с. 24].

Є позитивним той факт, що останнім часом російською владою все більше уваги приділяється підвищенню престижності професії вчителя: послідовно реалізуються масштабні національні освітні проекти, простежується зростаючий інтерес до проблеми професійного розвитку особистості вчителя, зокрема, початкових класів. У зв'язку з цим у трьох системах початкового навчання в сучасній початковій школі (традиційна початкова школа, система Л. Занкова, система Д. Ельконіна, В. Давидова) інтенсивно розвивається варіативність освітніх програм та навчально-методичних комплектів.

Розвиток особистості, її творчої індивідуальності, розкриття та реалізація сутнісних сил дитини – актуальні питання сучасної системи початкової освіти як РФ, так і України. Особистість учителя є вирішальною умовою навчання, що забезпечує розвиток особистості молодшого школяра. Сучасний вчитель початкових класів – це вчитель, який зуміє побачити індивідуальні здібності учнів; володіє формами і методами супроводжувального навчання; здатний змінювати завдання уроку згідно з реальністю; вміє підготувати якісну характеристику освітніх змін учня; володіє прийомами, які допомагають дитині відчувати свою інтелектуальну спроможність та комунікативну компетентність.

У Росії проблема професійного розвитку особистості вчителя вивчається в кількох наукових напрямках. Один з них пов'язаний з розробкою наукових основ професійної психології. Дослідження М. Рібакова, К. Платонова дозволили розкрити сутність та зміст таких важливих психологічних категорій, як професійне самовизначення, професійна придатність, професійний відбір та підготовка, професійна кваліфікація.

У рамках іншого напрямку була розроблена концепція формування та розвитку психологічних професійно важливих якостей спеціаліста. Такими можуть бути загальносоматичні, нейродинамічні властивості людини, особливості психічних процесів та функцій, особистісні характеристики (здібності, спрямованість, інтереси). Розвиток психологічних професійно важливих якостей сприяє підвищенню ефективної діяльності педагога.

Третій напрям пов'язаний з розробкою психологічних основ педагогічної майстерності (Е. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова, К. Платонов). У рамках цього напрямку вивчаються умови та фактори професійного самовдосконалення, підвищення кваліфікації, професійної компетентності, розвитку професійних умінь і навичок.

Четвертий напрям – акмеологічний, тобто спрямований на вивчення акмеологічних закономірностей та детермінант розвитку професіоналізму та виявлення законів, що визначають розвиток зрілої особистості (А. Бодаєв, А. Деркач, А. Реан та ін.).

Спеціальним методологічним орієнтиром у дослідженні професійного розвитку вчителів є акмеологічний підхід. Акмеологія розглядає особистість одночасно в психологічному та соціально-професійному напрямках.

Якщо психологія розвитку особистості розглядає як такий, що має поступальні стадії, то в акмеології особистість розглядається в цілеспрямованому, прогресивному, висхідному розвитку. Розвиток особистості в акмеології – це і стадіально-вікові якості, і функціонально-діяльнісні (становлення професіонала), і ситуативні (розвиток особистості у важких ситуаціях, що містять протиріччя, або ситуаціях, що вимагають позитивного впливу, вирішального, що оптимізує ситуацію впливу).

Психолого-акмеологічна модель професійного розвитку (В. Зазикін, В. Дячков, А. Деркач) класифікується на дві підструктури – «розвиток професіоналізму

особистості» та «розвиток професіоналізму діяльності». До підструктури «розвиток професіоналізму особистості» входять такі якості вчителя: засвоєння нових технологій та алгоритмів шляхом вирішення професійних завдань (аналізу, прогнозування та прийняття управлінських рішень), вдосконалення стилю керівництва, формування акмеологічних інваріант професіоналізму, розвиток деяких особистісно-ділових якостей (старанності, ініціативи, дисциплінованості, організованості), розкриття потенціалу особистості, зміна системи мотивів та цінностей. До підструктури «розвиток професіоналізму діяльності» входять інші: підвищення професійної компетентності (розширення системи професійних знань, підвищення соціально-психологічної компетентності), вдосконалення системи професійних умінь.

Актуальним є дослідження індивідуально-творчого підходу у систематизації професійного розвитку вчителя. Творчість повинна бути присутня у всіх тематичних компонентах педагогічної діяльності, але вона повинна ґрунтуватися на індивідуальній неповторності. Індивідуально-творчий підхід у процесі підготовки майбутнього вчителя спрямований насамперед на перетворення його свідомості, на розвиток його здібностей та можливостей, що визначають успішність майбутньої педагогічної діяльності. Цілком на часі є концепції інтелектуальної активності (Д. Богоявленська), нормативної творчої діяльності (І. Калошина), психологічного регулювання та саморегуляції творчої розумової діяльності (Є. Телегіна та ін.) вчителя початкових класів.

Заслуговує на особливу увагу розвиток нового теоретико-методологічного напрямку – синергетика. Найважливіші фактори професійного розвитку вчителів початкових класів з погляду синергетики такі: регуляторний фактор, що визначає, в першу чергу, формування професійної ідентичності, тобто необхідного ступеня професійного центризму та стійкої професійно-ментальної позиції, сформованість «себе як професіонала»; стабілізуючий чинник, що визначає формування професійної компетентності, яка включає в себе систему професійних знань та ефективних професійних навичок та умінь для вирішення професійних завдань; перетворюючий фактор, що визначає розвиток готовності до творчої діяльності, формування індивідуально-творчого стилю професійної діяльності.

Вимоги до вчителя початкових класів з боку держави та суспільства полягають також у тому, щоб педагог розвивався завдяки власній творчій діяльності, у процесі навчально-виховної роботи вмів проектувати розвиток особистості, чітко уявляв, яким повинен стати його вихованець.

Спільною для обох країн є розробка програм розвитку освіти. Відповідно до федеральної цільової програми розвитку російської освіти на 2011–2015 роки у всіх федеральних округах планують створити стажувальні майданчики для навчання та підвищення кваліфікації педагогічних і керівних працівників системи освіти, а також для розповсюдження моделей освітніх систем, що забезпечують сучасну якість загальної освіти [5, с. 32].

Задля розвитку творчого та професійного потенціалу вчителів, підвищення соціального престижу професії вчителя указом Президента РФ 2010 рік було оголошено роком вчителя в Російській Федерації. На допомогу молодим педагогам створено безліч корисних сайтів, які містять розробки виховних заходів, підбірки матеріалів до уроків тощо.

У 2011/2012 навчальному році вже дев'ятий раз проводився фестиваль педагогічних ідей «Відкритий урок».

В Україні згідно програми економічних реформ на 2010–2014 роки поставлено такі завдання: створити єдиний освітній простір, удосконалити систему управління освітою; підвищити якість освіти; забезпечити доступність до якісної освіти, створити незалежні кваліфікаційні центри, у т.ч. для підтвердження кваліфікації в європейській системі стандартів стимулювання розвитку системи освіти протягом життя [4, с. 43].

У Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.) цей напрям розвитку освіти представлено широко. Зокрема, підкреслено, що метою державної політики є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя. Цю мету конкретизовано в розділах доктрини «Рівний доступ до здобуття якісної освіти» і «Безперервність освіти, навчання впродовж життя» [3, с. 23].

Зіставляючи програми професійного розвитку вчителів обох країн, можна стверджувати, що основною діяльністю Російської Федерації та України у сфері професійного розвитку вчителів на початку XXI ст. є застосування ІКТ в освіті, у тому числі засобів електронного, мобільного та дистанційного навчання, використання світових інформаційних та освітніх ресурсів. Держави підтримують та реалізують ініціативи щодо створення цілісного, систематизованого підходу щодо вдосконалення систем освіти та професійного розвитку вчителів на основі широкого використання ІКТ. Задля цього 15–16 листопада 2010 р. у Санкт-Петербурзі відбулася Міжнародна конференція «Інформаційні та комунікаційні технології щодо підготовки вчителів та викладачів: політика, відкриті освітні ресурси, розвиток співпраці». Учасники конференції високо оцінили роль ІКТ як носія і провідника передового досвіду в цій сфері. В Україні ж запроваджено нові форми організації підвищення кваліфікації вчителів початкових класів з використанням інформаційно-комунікаційних технологій.

На відміну від України, у Російській Федерації створено лабораторію професійного розвитку педагогічних кадрів початкової школи. Методист лабораторії професійного розвитку педагогічних кадрів початкової школи аналізує діяльність педагогів; консультує; здійснює експертизу робочих навчальних планів, програм з предметів; організовує та проводить конференції, педагогічні читання, конкурси педагогічної майстерності, дитячі конкурси та олімпіади; здійснює методичний супровід у процесі розробки освітньої програми, робочих програм з

предметів; організовує роботу творчих груп педагогів; створює інформаційний простір для взаємодії педагогічних співтовариств, методичний супровід педагогів у міжатаестаційний період й у період атестації. У лабораторії створено умови для підвищення педагогічної майстерності вчителів (семінари-практикуми, майстер-класи, творчі групи, лабораторії та ін.) Методичний центр є державною освітньою установою додаткової професійної освіти (підвищення кваліфікації) педагогів. Діяльність методичного центру будується на принципах програмно-цільового розвитку освіти міста Москви.

Аналізуючи стан освіти в Україні в початкових класах на сьогодні, слід зазначити, що, на жаль, він має ряд серйозних недоліків. По-перше, це недостатній рівень підготовки учнів, зумовлений змістом та якістю викладання його в підручниках, змістом навчальних програм. Цей недолік досить значний, якщо враховувати перспективи залучення дітей до вивчення нових інформаційних технологій, темпи росту точних наук і новітніх виробничих технологій тощо. По-друге, це недостатня увага до культурного розвитку дитини як майбутнього носія нових високих суспільних відносин, різносторонньо розвиненої особистості. Тому, ми вважаємо, що освіта майбутнього має бути позбавлена цих недоліків.

Висновки результатів дослідження. Таким чином, у процесі дослідження встановлено, що у Російській Федерації нагромаджено значний досвід ефективної реалізації професійного розвитку вчителів. Російським урядом здійснюється активна цілеспрямована освітня політика щодо професійного розвитку вчителів початкових класів.

Основні тенденції розвитку сучасної російської початкової освіти є такі: варіативність змісту та структури початкової освіти; надання їй особистісно-орієнтованого та розвивального характеру; підвищення якості початкової освіти; бажання вчителів початкових класів до професійного розвитку.

Підсумовуючи, сформулюємо основні рекомендації щодо ефективного професійного розвитку вчителів початкових класів України: 1) поглиблювати знання з предметів, розуміти принципи, концептуальні ідеї, технології навчання; 2) вільно володіти широким спектром окремих методів, прийомів та способів проектування, організації та управління навчально-виховним процесом у початковій школі; 3) вміти зіставляти методи навчання організації діяльності школярів з реальними особистісними характеристиками учнів; 4) володіти рефлексією під час реалізації тієї або іншої педагогічної технології та її коригуванням.

Перспективи подальших розвідок. На часі актуальним та доречним є дослідження необхідних передумов для раціонального впровадження сформульованих рекомендацій в освітній простір України з урахуванням специфіки сучасної освітньої політики.

Література

1. Закон РФ «Об образовании» от 10.07.1992 № 3266-1 (ред. от 10.07.2012). – М. : Дом Советов России. – 72с.

2. Кремень В. Г. Освіта і наука України : шляхи модернізації (факти, роздуми, перспективи) / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2003. – 216 с.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.gdo.kiev.ua>>.
4. Програми економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» (Указ Президента України № 1154/2010) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.president.gov.ua/documents/12683.html>>.
5. Федеральная целевая программа развития образования на 2011–2015 гг. от 7 февраля 2011 г. // Постановление Правительства РФ от 7 февр. 2011 г. № 61. – 2011.